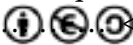

ides lliurades:
Teresa de Jesús Ramírez
i Dorothy Stang

Clara Maria Temporelli

La totalitat d'aquest llibre, tant el contingut com el disseny estan sotmesos sota llicència <Reconeixement-No comercial-Obres derivades>> que podeu consultar a la xarxa a <<http://cat.creativecommons.org/licencia/>>

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA
Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net
ISSN: 2014-6485

Edició: Santi Torres i Rocaginé
Traducció del text: Montserrat Camps
Disseny coberta: Jordi Pascual Morant
Disseny i maquetació interior: Pilar Rubio Tugas
Desembre del 2017

VIDES LLIURADES: TERESA DE JESÚS RAMÍREZ I DOROTHY STANG

Clara María Temporelli

SUMARI

- 05** PRESENTACIÓ
- 06** 1 TERESA DE JESÚS RAMÍREZ VARGAS AMB ELS CAMPEROLS
A L'ESTIL DE JESÚS
- 15** 2 DOROTHY STANG. PRIMERA MONJA MÀRTIR PER LA «CURA
DE LA CASA COMUNA»
- 28** 3 CONCLUSIÓ FINAL

Clara María Temporelli

Religiosa de l'Orde de la Companyia de Maria Nostra Senyora. Llicenciada i Doctora en Teologia, és professora de Psicologia i, actualment, dona classes de Mariologia a la Facultat de Filosofia y Teología de la Universidad del Salvador (Buenos Aires, Argentina). Ha estat Superiora Provincial d'Argentina i del Con Sud (2006-2011) i membre de l'Àrea Teològica del centre d'estudis Cristianisme i Justícia. Ha centrat la seva tasca en acompanyar i capacitar moviments populars i comunitats eclesials de base. És autora, entre altres publicacions, de *María, mujer de Dios y de los pobres* (2008), «*Amigas fuertes de Dios*», *¿amenaza? ¿para quiénes?* (2014) i *María a la luz de la fe del pueblo latinoamericano* (2014).

PRESENTACIÓ

El mes de juny del 2016 vam publicar *Amigues de Déu, profetes del poble*¹ on recollíem el testimoni i la vida entregada d'algunes de les màrtirs de les dictadures argentina i salvadorenca (Leonie Duquet, Alice Domon, Ita Ford, Maura Clarke, Dorothy Kazel i Jean Donovan). Per limitació d'espai no ens va ser possible en aquell moment presentar la vida i el testimoni de dues dones més: Teresa Ramírez Vargas i Dorothy Stang. Entre un martiri i altre, observarem que hi ha diferències en les dates de les seves morts, l'edat, el context, la realitat per la qual lluitem, les causes «externes» dels seus assassinats... Però existeixen les mateixes causes «internes» que les provoquen i el mateix sistema ideològic que les assassina.

Tenim la certesa que Déu continua actuant i revelant-se en la història a través dels seus amics i amigues que esdevenen profetes, llum i font que renova les nostres forces en el combat de la fe i del lliurament. El seu record és el privilegi que permet no oblidar la història i, des de la història, fer memòria i experiència de Déu.

5

Aquestes màrtirs, juntament amb Alice Domon, Léonie Duquet, Ita Ford, Maura Clarke, Dorothy Kazel i Jean Donovan, surten de l'anonimat com a dones i com a consagrades. Reconeixem, en cada una d'elles, «aquella dona de caràcter, que manté la seva dignitat i s'enfronta al futur» (Proverbis 31, 25).

Les societats llatinoamericana i caribenya han experimentat sistemes polítics repressius, autoritaris, que van generar una «por crònica». Milers de persones han estat perseguides, torturades, assassinades, exiliades i han sofert violència sota un sistema que supedita la vida de les persones i el planeta a l'interès econòmic. Vivim una carrera entre les potències del món per fer-se amb els recursos bàsics: aigua, minerals... Les màrtirs que presentem van patir en els seus cossos, ments i esperit aquesta situació i les seves conseqüències. Ens ajuden a veure cara a cara els diversos desafiaments que ens planteja la injustícia d'aquest món global.

¹ TEMPORELLI, Clara (2016). *Amigues de Déu, profetes del poble*. Barcelona: Cristianisme i Justícia. Quaderns, n. 199.

1 TERESA DE JESÚS RAMÍREZ VARGAS. AMB ELS CAMPEROLS A L'ESTIL DE JESÚS

1.1 Una guerra bruta, en un escenari complex

L'assassinat de Teresa Ramírez no es pot entendre fora del seu context, creiem que cal descriure els problemes a què s'ha enfrontat i s'enfronta Colòmbia, en relació a la pau i a la justícia.

A partir dels anys 60 i 70, Colòmbia va entrar en el que s'ha anomenat una «Guerra bruta».² En acostar-nos a la seva realitat, el primer referent que apareix és la droga. Hi ha experts que opinen que aquest fet s'ha sobredimensionat, sobretot perquè es considera que els càrtels colombians subministren entre un 70 i un 80% de la cocaïna que es consumeix als EUA i a Europa.³ Sense negar la magnitud del problema, no és del tot correcte vincular tota la violència existent amb el comerç de la droga.

La violència dels càrtels de la droga esdevé sovint notícia que recorre el món. Per exemple: el 30 de gener de 1993 un dels càrtels va fer explotar un cotxe bomba en un carrer cèntric de Bogotà, causant la mort de 20 persones. Però aquell mateix mes es van registrar en el banc de dades de la Comissió Intercongregacional Justícia i Pau, 134 assassinats i 16 desaparicions per mòbils polítics. Els indicis conduïen a responsabilitzar els agents de l'Estat i els grups paramilitars. Mentre que les 20 víctimes produïdes pel narcotràfic eren conegudes en tot el món, les altres 134 víctimes foren ignorades o amagades. Els crims de l'Estat es barregen i es fan aparèixer com una conseqüència més de l'acció del narcotràfic i la guerrilla.

Com que formalment des de 1950 Colòmbia només ha tingut una dictadura militar de 4 anys (1953-1957), s'acostuma a presentar aquest país com una democràcia «de les més sòlides» d'Amèrica Llatina. Tanmateix, els nivells de violència política superen els de la majoria dels altres països. El seu model particular d'Estat, va assumir profundament els principis de la Doctrina de la Seguretat Nacional (DSN) nord-americana camuflant-los sota els formalismes de la democràcia.

Els documents desclassificats del Pentàgon revelen que el 1962, el govern d'Estats Units va obligar Colòmbia a entrenar grups mixts de civils i militars per combatre els simpatitzants de la ideologia «comunista» recurrent a «accions terroristes paramilitars» i eliminant així qualsevol pensament dissident. Pensem que en aquell moment no hi havia grups armats d'oposició, no hi havia

2 S'anomena «Guerra bruta» la que fa servir múltiples mètodes de clandestinitat, camuflatge o intimidació, té una clara intencionalitat evasiva, quan no dissuasiva de l'exigència de justícia. Els funcionaris judicials eludeixen els riscos que podria comportar ordenar proves útils i decideixen, més aviat, transferir tots els riscos als familiars de la víctima, ordinàriament mitjançant el missatge explícit o implícit: si vostè no aporta les proves, el seu cas s'arxivarà en poc temps. Una altra característica de l'anomenada «Guerra bruta» consisteix en el fet que aquesta ja no té lloc entre combatents armats d'un bàndol i de l'altre, sinó que ha involucrat sectors cada vegada més amplis de la població no combatent, i ha ampliat els cercles d'extermini: dels militants es passa als presumptes militants; dels presumptes militants, als col·laboradors; dels col·laboradors als simpatitzants; dels simpatitzants als tolerants; dels tolerants als que no informen; dels que no informen als que habiten en zones freqüentades per l'enemic.

3 Es considera que prop de 300.000 famílies colombianes han trobat la manera de subsistir fent activitats de base en la producció de la droga. El preu que se'ls paga per gram produït, en una feina dura, arriscada, il·legal i sense altres alternatives econòmiques, és 250 vegades inferior al preu de venda d'un gram en el mercat nord-americà i 40 vegades inferior al que guanyen els traficants nacionals. Aquestes famílies, en la seva majoria, foren expulsades de les regions d'origen per la violència que hi regnava i es van haver de refugiar en terres perifèriques de colonització, on era difícil subsistir. Quan el negoci de la droga va anar envaint les zones que ocupaven, es vincularen a la producció, sense cap més alternativa de subsistència, però, a més, havien de suportar la brutalitat de les polítiques de repressió.

guerrilles. Els manuals de contrainsurgència que l'Exèrcit colombià va traduir i va elaborar des dels anys 60 fins a la fi del mil·lenni expliquen minuciosament com s'havien de dur a terme les accions paramilitars sota la cobertura de les forces armades de l'Estat, i de com la població civil s'havia d'involucrar en el conflicte. Aquesta població passava a convertir-se en el blanc principal de la lluita contrainsurgent, ja que el model de guerra estava dissenyat per aplegar el màxim de simpaties entre les masses marginades i oprimides. Pocs anys després, el 1965, nasqueren les guerrilles d'esquerres, en una clara situació de desigualtat de mitjans bèl·lics a l'hora de confrontar-se amb l'Estat. D'aquí la seva opció per un model de guerra de guerrilles basat en atacs sorpresa, camuflatge entre la població civil, prelació de les accions ofensives sobre les defensives, sabotatge als punts neuràlgics del funcionament del model econòmic i polític i finançament mitjançant retencions d'extorsió.

L'estratègia paramilitar, segons confessions dels seus actors, ha tingut com a objectiu poder saltar-se o evadir els límits humanitaris de la guerra, sense comprometre la legitimitat de l'Estat, i ha donat lloc a nivells extrems de barbàrie amb mètodes de tortura, de desaparició i d'execució que desborden tota imaginació. Els descobriments de cementiris plens de cadàvers sense nom, on foren inhumats milers de víctimes sense complir cap tràmit legal, per mantenir-les a l'anonimat i mantenir les famílies en la incertesa i el desconcert. Centenars i milers de relats que s'han tornat rutinaris, on es confessen els esquarteraments, les incineracions, els forns crematoris, el llançament de cadàvers als rius, precipicis i mars, notícies que, de tan repetides com són, insensibilitzen les consciències i les acomoden a estratègies d'oblit, moltes vegades justificades en un «perdó cristià» adulterat i manipulat.⁴

Un dels factors decisius que han retroalimentat el conflicte armat durant dècades ha estat l'opció sempre renovada de l'Estat de donar una solució militar a la rebel·lió i, concomitantment, penalitzar tota simpatia o opció política o ideològica que combregui amb els mateixos ideals de nació amb què combreguen els que s'aixequen en armes contra l'Estat.

La conseqüència d'aquesta estratègia ha estat l'estigmatització dels corrents polítics democràtics d'oposició, als quals es dona el mateix tractament que es dona als «guerrillers». La tàctica més recurrent consisteix a qualificar com a rebels armats els militants desarmats, per la qual cosa es fan servir nombroses trampes judicials, això si abans no són executats o desapareguts sota l'excusa de l'estratègia paramilitar.

La guerra a què està sotmesa Colòmbia és només el cercle més extern, visible i sorollós, d'un circuit integrat per una violència estructural, que perjudica profundament la vida de la base social, en impedir-li satisfer les necessitats bàsiques més urgents. Aquesta violència es manifesta en l'altíssim nivell d'atur i de subocupació; en la insatisfacció de les necessitats de la majoria de

4 Cf. GIRALDO, Javier, SJ, *La realidad de la Cruz en Colombia*, X Simposio sobre Ejercicios Espirituales de san Ignacio de Loyola, Bogotá, 8 d'octubre de 2010, p. 11.

la població; en l'absència de cerca de solució d'aquests problemes per part de l'Estat.

Aquesta violència genera d'altres violències. La violència de la delinqüència comuna en tant que forma de supervivència; la violència que provoca el recurs a conreus i mercats il·lícits; i finalment la violència de l'aixecament en armes dels qui opten per desmuntar a la força el model d'Estat i de societat, per impulsar-ne o construir-ne un altre. Aquestes violències generen, al seu torn, la violència repressora de l'Estat, que es manifesta en l'arbitrarietat, parcialitat i corrupció de la justícia, en la violació dels drets humans i en la guerra contrain-surgent i el paramilitarisme.

Trencar aquest cercle viciós és difícil perquè l'Estat mateix està involucrat directament en el xoc de guerres irregulars que ha dut al maneig fictici de l'Estat de dret: s'han adaptat totes les estructures i institucions administratives, judicials, legislatives i disciplinàries, per conviure amb la guerra irregular de l'Estat, i tot enmig de la tolerància, la corrupció i la impunitat.

En tots aquests anys, s'han intentat «processos de pau» o diàlegs entre el Govern i la guerrilla. Així va ser durant l'administració Betancur (1986-1990), fins que es va aprovar una Llei d'Amnistia per als guerrillers que decidissin optar per les vies legals de lluita (Llei 35/92). Però uns pocs mesos van ser suficients per descobrir la trampa: un alt percentatge dels amnistiats foren assassinats, molts al cap de poques hores de legalitzar la seva situació. El partit polític Unión Patriótica (UP), fruit també d'aquest primer «procés de pau», va patir, des de la seva fundació el novembre de 1985, l'assassinat d'un militant cada 53 hores. Els quatre primers anys, la freqüència fou més intensa: un militant mort cada 39 hores, i en els períodes preelectorals encara més: un militant mort cada 26 hores. Una raó per la qual, per a molta gent, ser militant de la UP era carregar sobre les espatlles una sentència de mort. El 1993, el Defensor del Poble, a petició de la Cort Constitucional, va fer una revisió de les «investigacions» que es van dur a terme pels assassinats de militants de la UP. Només va revisar 71 casos (gairebé una tercera part) i va descobrir que només en 10 casos hi va haver sentència, entre elles 6 d'absolutòries. Si la justícia funcionés, potser els victimaris no actuarien tan desenfrenadament. En acabar l'administració Gaviria, el Director Nacional de Planeación va revelar (abril 1994) un índex d'impunitat del 97%.

La impunitat continua sent la clau del model i les seves conseqüències, ja que deixa intactes les estructures i accepta implícitament les conductes que van fer possibles els crims, donant via lliure a que es continuïn perpetrant. En altres paraules: legitima davant la societat allò que destrueix la convivència humana; atempta contra les lleis que tipifiquen aquests crims i els invalida la dimensió operativa; estimula la recerca de formes de justícia privada i el desenvolupament de múltiples formes de violència; erosiona la base fonamental de l'Estat

de dret; crea en la societat un ambient d'acceptació del crim d'Estat que porta a considerar com a arriscat l'exercici dels drets civils, polítics i socials, i desmunta la consciència moral de la societat.

A més la impunitat es legitima amb les tesis de combatre el crim amb el crim, i absoldre els qui ho fan des de l'Estat. Així són constants els intents d'equilibrar les amnisties i els indults atorgats a grups insurgents amb amnisties i indults als culpables de crims de lesa humanitat des de l'Estat.

Les organitzacions no governamentals de drets humans consideren la lluita contra la impunitat com a condició fonamental per aturar el bany de sang i la violació sistemàtica dels drets fonamentals. Aquesta lluita demana la solidaritat i la intervenció de la comunitat internacional.

Aquest va ser el context polític i social en que Teresa Ramírez Vargas fou assassinada en el Corregimiento de Cristales el mes de febrer de 1989. Expliquem ara, més concretament, quin era el projecte pastoral que allà hi estava desplegant.

1.2 Projecte pastoral de la regió del Nus

9

A Cristales, San José de Nus i Providencia, les organitzacions camperoles més fortes van ser els grups precooperatius de producció, consum, estalvi i crèdit, i els sindicats agraris, que van rebre suport de l'Església Catòlica. Amb l'organització sindical agrària van començar les reivindicacions de millora de salaris, reducció de jornada laboral i seguretat social. Cap al 1988, a Cristales existeix ja una organització camperola que demana la intervenció de l'Estat per als seus problemes d'adjudicació de terres, parcel·lació, aqüeductes rurals, reforestació de conques, necessitat de llum elèctrica i d'estanys piscícoles. L'Església va ajudar a estructurar una nova via de comunicació entre el camp i el poble que feia possible una millora de la qualitat de vida i de les relacions culturals. S'assentaven les bases per a una organització i una cultura democràtiques.⁵

Els rectors de les parròquies de la zona van configurar el Grupo del Nus i van impulsar una pastoral de conjunt, una pastoral social, motiu pel qual foren perseguits. La figura més representativa d'aquest grup fou el Pare Jaime Restrepo López, assassinat el 17 de gener de 1988,⁶ al Corregimiento de Providencia, lloc al qual va retornar després de molts anys d'absència, a causa de les amenaces que havia patit per les denúncies contra el narcotràfic i els paramilitars. Aquesta situació portà a una «aturada de parròquies», qüestionant el retard per designar un nou rector.

5 ARAMBURU, Clara; CARMONA, Sergio; GONZÁLEZ, Josefina; VILLEGAS, Lucelly (compiladors) a *Colección estudio de localidades, San Roque*, CORNARE-INER, Medellín 1990, p. 67.

6 PAX CHRISTI, SAGO, N.C.O.S. i altres (1995). *Tras los pasos perdidos de la guerra sucia. Paramilitarismo y operaciones encubiertas en Colombia*. Brussel·les: Ediciones N.C.O.S., p. 65.

Marxes camperoles

Des de 1986, el moviment camperol comença a expressar-se a través d'unes marxes que es produeixen a San Roque i particularment a la regió del Nus. Aquestes mobilitzacions es fonamenten en reivindicacions sociopolítiques, emfatitzen el caràcter cultural i autònom de la pagesia, el dret a la qualitat de vida, a la llibertat d'expressió, a l'organització i a la mobilització, a una millor atenció sanitària i educativa, a millors condicions laborals i salarials. Reclamen el dret a la identitat, que se'ls reconegui com a camperols en relació estreta amb la terra i que l'Estat garanteixi aquests drets. Lluiten pel seu propi sistema de representació i per la participació democràtica en els processos socials, econòmics i polítics dels quals estaven exclosos tradicionalment.⁷

7 *Ibid.* p. 68-80.

Les morts sovintejades, les desaparicions i els desplaçaments esdevenen també un altre motiu de mobilització per exigir la desmilitarització de les zones agràries i denunciar la violació dels drets humans contra membres de la Unió Patriòtica. Al mes de gener de 1988, centenars de camperols de *las veredas*⁸ del Corregimiento de Cristales es traslladen a la capital de San Roque per exposar, en una reunió amb l'alcalde, les seves reivindicacions: el dret a la terra, el dret a la vida i la desmilitarització. Dos mesos més tard es tornen a posar en marxa per reclamar el compliment de les promeses, a la marxa s'hi uneixen estudiants i educadors i s'amplia el contingut de la petició: dret a la vida, salaris justos, habitatge, alimentació, educació i treball. Al maig tornen a caminar camperols de Cristales, San Roque, Providencia, San José de Nus, i es dirigeixen a Cisneros, centre de la regió del Nus, amb les mateixes reivindicacions que van presentar a diferents institucions. Es van unir a aquestes marxes tots els qui estaven exclosos de les decisions polítiques, econòmiques i socials de la localitat.⁹

8 Amb la paraula *vereda* a Colòmbia es designa un dels centres de divisió territorial d'un municipi o corregimiento.9 *Tras los pasos perdidos de la guerra sucia. Op. cit.* p. 68-69.

Les represàlies contra aquestes accions col·lectives no es van fer esperar. Foren assassinats diversos miners de *las veredas* de Providencia i El Cuarto a San Roque, un dirigent del Sindicat de l'empresa de l'energia i la germana Teresa Ramírez Vargas.

1.3 Teresa de Jesús Ramírez Vargas, «a la pau per la justícia»¹⁰

La Tere¹¹ va néixer a la zona de La Ceja, Antioquia (Colòmbia) el 15 d'octubre de 1947, en el si d'una família nombrosa, camperola, on va viure els inicis de la fe cristiana, i on va cultivar la bondat i el servei. Va dur una vida senzilla, pobra i digna. L'opció pels més desfavorits i pobres li resultava connatural. Buscava estar amb ells i viure com ells. Va ingressar a l'Orde de la Companyia de Maria l'any 1964.

10 Per poder escriure sobre la vida de Teresa, hem fet servir les aportacions de les Germanes Cecília García, Mariela Beltrán, Maria Elena Isaza, Clemencia Robledo. Material cedit per la Província de Colòmbia-Perú de la Companyia de Maria.

11 «Tere» i «Teresita» eren noms amb què se l'anomenava habitualment.

Va arribar a Cristales el 5 d'agost de 1987, amb l'actitud de qui vol encarnar Déu a través de la misericòrdia i la llibertat. El seu caminar quotidià encomanava alegria, senzillesa, proximitat i compromís. La seva tasca traduïa una constant inquietud per tal que les condicions de vida de les persones que allà vivien fossin millors, i reflectia un lliurament incondicional, desinteressat. Amb enteresa i capacitat de sacrifici afrontava alegrement les inclemències i circumstàncies adverses dels temps i dels llocs. La seva solidaritat era proverbial, com també la capacitat per escollir l'últim lloc i així passar inadvertida.¹²

12 Cf. Conferencia de Religiosos de Colombia, *Informa*, Bogotá n. 7, p. 4.

Al poble feia classe al *Liceo*. Formava la consciència crítica i animava la feina de l'Hogar Campesino per a joves, als quals escoltava i acompanyava. Visitava els malalts recorrent a peu o a cavall molts quilòmetres per tal d'estar a prop dels grups de treball, de les famílies camperoles, i sempre ho feia fomentant la reflexió de l'Evangeli. Aquest era el dia a dia de la Teresita i de la comunitat de germanes que vivien amb ella. Quotidianitat que sorgia de l'experiència personal i comunitària de la Paraula de Déu.

Gaudia amb alegria de l'esperit de l'encarnació, de viure enmig dels pobres, i en aquesta direcció no hi havia res que l'aturés: era la seva manera de concebre el seu amor per Jesús, la seva passió per Ell. La Tere comprenia l'Evangeli i l'estil de Jesús, d'acostar-se a la gent a través d'una presència senzilla, comprensiva, amorosa, simpàtica, que comparteix l'afecte i tot el que té en els detalls senzills de la vida. D'aquesta manera, cada persona se sentia valorada, estimada, reconeguda i companya de camí, cosa que contrastava amb la dura realitat de la feina com a jornalers a les finques, on les persones eren considerades només com a mitjans de producció.

11

Va fer del seguiment a Jesús una praxi concreta i es lliurà en pro de la dignitat dels homes i dones del camp. Estava convençuda que els camperols identificats amb la natura i capaços de dialogar amb Déu, podien arribar, formant comunitat, a esdevenir éssers capaços de transformar la realitat, de viure l'experiència de Jesús, de construir Església.

El projecte pastoral del Padre Jaime s'entrellaçava amb el de la Companyia de Maria. El desig de Jaime era crear comunitat, esdevenint ell mateix un membre de la comunitat i compartint amb els camperols el treball, les penes i els sofriments.

Les germanes es van proposar, des del començament, juntament amb el rector, compaginar Evangeli i vida, una tasca que implicava tot un canvi de metodologia, ja que el camperol estava acostumat a escoltar i donar mostres de submissió, però no a participar ni a expressar el seu propi pensament i paraula. Van haver de dialogar molt, fer servir la creativitat, donar mostres de confiança, de suport, per tal que aconseguissin participar, reflexionar sobre la seva realitat i buscar junts solucions a diversos problemes. Tot això va suposar un procés d'alliberament. A poc a poc la paraula va anar aflorant i van apren-

dre a donar vida a l'Evangelio i a posar-ho en contacte amb les seves pròpies vides. Els «Grupos de Evangelio» (aquest va ser el nom que van donar a les comunitats) que van anar sorgint a *las veredas* van anar esdevenint el punt de referència obligat per a la presa de decisions que afectaven la comunitat.

Entre els documents de la Companyia de Maria, hi trobem les paraules de qui en aquell moment era la Superiora Provincial de Medellín:

«A la Companyia de Maria Nostra Senyora hem vist amb claredat que el camí de l'evangelització ens du a un compromís per la justícia i a una opció pels pobres com la que féu Jesús durant la seva vida. Atesa la situació del país, hem comprès la necessitat d'un treball més directe amb els més pobres, per estar amb ells i aprendre'n aquestes actituds evangèliques que els caracteritzen, en altres paraules 'deixar-nos evangelitzar per ells'. També la tasca pastoral als barris, en la tasca educativa a les escoles per a tothom, hem optat per una feina des de l'opció pels pobres».¹³

13 ROBLEDO ESCOBAR, Clemencia, *Mirada de fe sobre la muerte de Teresita* (escrit), Medellín abril 1989, p. 6.

El grup comunitari de Cristales va assumir una pedagogia de l'encarnació que esdevingué perillosa per als poderosos, i que va suscitar tensions, dificultats i amenaces. La força de l'Esperit, la unió entre elles i l'amor a la missió van ajudar sempre a superar-les. També la unitat en el projecte pastoral assumit a nivell eclesial per la Diòcesi i Parròquia eren punts forts de suport i de reforç. La fe s'enfortia i la proclamació de la Bona Nova anava endavant amb entusiasme i alegria.

12

En tot moment l'anunci de Jesús fou l'horitzó per acompanyar la vida dels camperols i descobrir una forma de vida fraterna que fes possible l'ajuda mútua, i el creixement personal i comunitari. Igual com passava amb els cristians dels primers temps, tot indicatiu de violència o d'actitud poc pacífica era considerada una contradicció amb el projecte apostòlic i comunitari.

Desenllaç final

Tant el rector com les germanes de la Comunitat eren conscients del perill que suposava la tasca evangelitzadora que duïen a terme en una societat on la pau i la justícia no aconseguïen obrir-se pas. Les germanes recorden que el Pare Jaime deïa:

«Si volem viure per sempre, haurem de lliurar la nostra vida per sempre».

El maig de 1988, davant les marxes que s'iniciaren a totes les zones pageses del país, les religioses i els sacerdots es van reunir per buscar en comú i veure, tots junts, què havien de fer en aquesta situació. A partir de l'oració i de l'expressió del que sentia cadascú van prendre la decisió conjunta d'acompanyar-los.

Recorden que la Teresita expressà la importància de ser-hi, perquè si vivien al seu costat, havien d'assumir també una responsabilitat conjunta davant de l'esdevenir històric. La marxa tenia un adjectiu que la caracteritzava: pacífica.

En una estació foren detinguts i maltractats els organitzadors. La Teresita se'ls atansà i plantejà una pregunta als agressors:

«Per què els maltracteu si fan una marxa pacífica per expressar una reivindicació justa?»

Unes persones estranyes van començar a arribar a Cristales al capvespre i sortien a l'alba. L'agost d'aquell any van aparèixer pintades a les parets i un rètol amb una clara amenaça: «Aviat Cristales estarà de dol».

El matí del dia 28 de febrer de 1989 van arribar al poble cinc sicaris per «fer-se càrrec de les religioses que formaven la comunitat de la Companyia al poble». Van entrar en una camioneta Toyota i a les primeres cases van preguntar per les germanes, pel col·legi, pel despatx parroquial, per la Inspecció de Policia. Es van dirigir a un local per prendre alguna cosa, i després van anar directament al col·legi on treballaven les religioses, van preguntar per elles i van afegir: «Qui hi ha que ens pugui atendre?». En aquell mateix moment la Teresita estava amb els seus alumnes però els sicaris la van fer cridar. Ella, amb el seu caràcter servicial, expressat sempre amb un somriure, va treure el cap per la porta per respondre als visitants. Ells van fer veure que volien anotar una cosa i ella disposada a atendre'ls va anar a buscar un full, però en tornar una multitud de bales li travessaren el cos. D'aquesta manera va fecundar amb la seva sang el que sempre havia viscut: un lliurament i una atenció que va arribar fins a l'atenció i la cura que va tenir envers els seus assassins.

A la revista *Margen Izquierda*, n. 41, els responsables d'aquest assassinat van deixar constància dels fets amb aquestes paraules:

«Vam ordenar fumigar, també a la germaneta, perquè ensenyava que la terra és per a tothom».

Impunitat

El maig de 1990, un civil anomenat Martín Emilio Sánchez Rodríguez, que havia treballat durant 20 anys com a auxiliar de l'Exèrcit, vinculat a grups paramilitars, es va presentar a la cúria arxidiocesana de Medellín i va revelar nombroses dades sobre les accions delictives de l'exèrcit, especialment de la XIV Brigada amb seu a Puerto Berrio (Antioquia). Va ser ell qui va assenyalar el sergent Aurelio Benavides com el militar que va donar l'ordre d'assassinar Teresa Ramírez Vargas. El juny de 1990 va declarar davant de la Procuraduría General de la Nación però fou assassinat a Medellín al desembre d'aquell mateix any.

La reticència de les autoritats per rebre denúncies sobre els fets; la intimidació dels denunciats; l'actitud de les autoritats de negar i de no acceptar la veritat sobre els responsables de l'assassinat de Teresa Ramírez Vargas són aspectes que ens remetent als mecanismes il·legals que han permès que fins avui el seu assassinat romanguí en impunitat completa.¹⁴

14 Cf. TRIBUNAL PERMANENTE DE LOS PUEBLOS (1993), *Proceso a la impunidad de crímenes de lesa humanidad América Latina 1989-1991*, Bogotá 1993, p. 34. GIRALDO, Javier SJ, *Lo que en Colombia se llama justicia*, a www.javiergiraldo.org.

1.4 Recopilació

La causa de Teresa Ramírez Vargas fou la causa de Jesús, el vivent, per això res ni ningú no podrà fer desistir els seus seguidors de donar la vida pels desposseïts i desvalguts; de viure amb ells i de morir amb ells. La Teresita va escriure una nova pàgina de l'Evangeli amb la seva pròpia vida, i va fer present Déu enmig de la història del poble colombià. És signe per a la humanitat del que significa construir el Regne de Déu en aquest món, treballar per la justícia, per la vida, per la dignitat humana, superar la por enmig de les persecucions i no viure en la mediocritat.

Les bales que la van matar no solament van travessar el seu cos, sinó que van intentar destruir i fer desaparèixer el projecte evangelitzador de Cristales, que desitjava i intentava posar l'Evangeli i Jesús com a centre de la vida; que procurava partir del misteri de l'Encarnació, des del qual Déu en la seva infinita saviesa ens revela com s'evangelitza.

Certament, el traç d'una vida només esdevé clar al final. «Jo penso que només donant la vida hom pot dir el que creu, el que espera, el millor de la pròpia vida. La meua mort és la meua paraula definitiva, de sobte amb la meua mort es farà veritat la meua vida» (Pere Casaldàliga).

2 DOROTHY STANG. PRIMERA MONJA MÀRTIR PER LA «CURA DE LA CASA COMUNA»¹⁵

15 Papa Francesc, *Encíclica Laudato Si'*, juny 2015.

«La mort del bosc és la fi de la nostra vida»
(Dorothy Stang)

2.1 Les esglésies catòliques i cristianes del Brasil. La Comissió Pastoral de la Terra (CPT)

La Conferència Nacional dels Bisbes del Brasil (CNBB) ha estat una referència per a totes les persones que comprometen la seva vida en la defensa dels drets dels pobres, dels pobles autòctons i de la terra. A la reunió de maig de 2012, els bisbes van denunciar la situació que viuen els indígenes del Matto Grosso do Sul. Les terres són envaïdes i explotades, ells són discriminats i els seus drets trepitjats, fins al punt de ser assassinats. El govern brasiler no acaba mai de dur a terme la demarcació de terres perquè puguin viure en pau en el seu propi territori, que és molt més que un tros de terra: és el lloc on es viu, on van viure els avantpassats, on han crescut i format les seves famílies. En el país catòlic més poblat del món, l'episcopat es mobilitza des de fa dècades per defensar les poblacions indígenes i les seves terres.

Dorothy Stang va pertànyer a la Comissió de Pastoral de la Terra, un organisme annex a la CNBB, va sorgir en el context de la dictadura militar dels anys setanta una dictadura que va reprimir amb especial violència els moviments camperols. Hi hagué en aquella època molts màrtirs.

Des del treball ecumènic, bisbes i pastors reflexionen junts sobre la realitat del camp, de l'aigua i de les selves del Brasil. Intenten des de l'evangeli unificar criteris per donar suport a la causa de tots els qui viuen del treball de la terra, ajudant a les seves organitzacions i moviments, a créixer en autonomia i en la recerca de solucions per als seus problemes. Consideren que, en implantar-se el sistema neoliberal, el capital i el mercat es van tornar valors absoluts, subordinant la política als dictàmens implacables d'aquest sistema. L'agronegoci intensiu i extensiu escanya els petits agricultors i els treballadors en general, tant de la ciutat com del camp. Perquè la qüestió de la terra no afecta només el camp, sinó que és un problema nacional i planetari; el mite del progrés es resu-

meix en els balanços econòmics i oblida les persones, sobretot les més pobres, i totes les altres formes de vida sobre el planeta.¹⁶

Durant els darrers trenta anys a Brasil, les Esglésies s'han manifestat a favor de realitzar una veritable Reforma Agrària. Tanmateix, no s'ha aconseguit, fins ara, votar la proposta d'esmena constitucional, que permetria l'expropiació de les hisendes on els treballadors són explotats, i es va refusar l'informe final on es denunciava l'apropiació de terres públiques.

Al CPT es treballa seriosament en la necessitat d'assumir una nova consciència de justícia ambiental i responsabilitat ecològica: s'ha entès la necessitat d'afrontar la «crisi ecològica».

Les Esglésies i les persones compromeses amb la vida de la terra i dels pobres en països claus com el Brasil no es poden desentendre i han d'intentar buscar alternatives i estratègies per evitar que es continuï agredint el medi ambient, provocant el ressecament i l'enverinament del sòl, que acaba amb la biodiversitat. I tot en nom d'un progrés econòmic que mata la fauna silvestre, contamina les fonts d'aigua, altera genèticament les llavors i posa en perill l'equilibri de la natura.

Per aquestes causes, agents pastorals com la Dorothy van donar la vida denunciant l'expansió agrícola que devasta biomes com el Cerrado i la Selva de l'Amazones, i que expulsa de la seva pròpia terra a les comunitats indígenes. Aquestes persones són testimonis que anuncien una altra manera de relacionar-se amb la natura i alcen la veu davant el desmantellament i l'explotació. Aquesta missió fa referència a la vida de tota la creació, de la nostra generació, així com de les generacions futures. La preservació dels ecosistemes del planeta és un imperatiu ètic.

16

2.2 Dorothy Stang, «una monja de veritat»¹⁷

La germana Dorothy va néixer a Dayton, localitat de l'Estat d'Ohio, l'any 1931, en una família nombrosa de nou germans. Es va criar en una granja, en una família catòlica tradicional.

Als disset anys, el 1948, va ingressar a la Congregació de Notre Dame de Namur, i d'acord amb el seu carisma es va dedicar als pobres presents als llocs més remots i abandonats. Vivint, menjant, compartint el dia a dia i la seva missió amb la gent, moguda a fer tot el que podia per ajudar a canviar la situació en què viuen els més desfavorits.

Als deu anys de professió religiosa fou enviada a Brasil, va dedicar quaranta anys de la seva vida pastoral a l'evangelització d'Anapú, parròquia de l'Estat amazònic de Parà. En una entrevista a la televisió, Dorothy parla de si mateixa, de la seva família i del seu compromís per salvaguardar la creació:¹⁸

16 Cf. Sínode de Bisbes i Pastors, Brasil 2006.

17 Cf. SALVOLDI, Valentino (2012). *Mártir da Craiaçao*, ed. Paulinas.

18 Entrevista realitzada per l'Emissora televisiva Nueva Canción.

«El gran amor que sento per la terra ve de la meva família. Els ho dec a ells. El meu pare va treballar la terra durant molts anys, des de la infantesa. Ell sempre em va ensenyar que cal llaurar la terra de tal manera que, quan la feina estigui acabada, la terra sigui més rica que abans de començar. La terra és una criatura viva i no ens podem aprofitar de la seva vida només per a nosaltres mateixos. La terra ha de viure sempre. L'hem de tractar amb gran respecte i afecte, perquè és font de vida per a tot el Poble de Déu. Quan vaig començar a treballar als EUA em trobava enmig d'obriers mexicans i hi passava molt de temps. Quan vaig arribar a Brasil, vaig voler treballar de la mateixa manera. Volia treballar amb els qui tenien les mans a la terra. Volia ajudar aquestes persones a llaurar la terra de tal manera que no depenguessin de ningú per mantenir-se».

La comunitat de germanes que va anar a viure a Anapú somiava amb una comunitat agrària que pogués desenvolupar una vida en harmonia amb l'hàbitat amazònic en què es trobaven. Van començar un projecte de desenvolupament comunitari per tal d'enfortir la solidaritat de les famílies entre elles i millorar-ne les relacions, atendre la vida cristiana, promoure la justícia i la salut comunitària.

17 La Dorothy va ajudar a crear una petita empresa de fruites, i al seu voltant hi va haver un ampli programa de capacitació de treballadors agrícoles. També va formar moltes dones per a l'emprenedoria econòmica i per endegar els seus propis negocis dintre de la comunitat. Des que va iniciar la tasca apostòlica, va fundar vint-i-dues escoles i un centre de formació de professors: San Rafael. Els va ajudar a capacitar-se adequadament i a aconseguir els títols que els acreditaven com a tals. Molta gent va aprendre a llegir i escriure. Ella també es va capacitar en el coneixement de mètodes populars de salut, cosa especialment útil en aquestes àrees on no hi ha ni metges ni hospitals, i la medicació té sovint un cost desorbitat. Amb la seva inserció va ampliar la comprensió i el coneixement sobre la realitat de la zona. Com a promotora de l'educació, va copsar la importància que aquesta tenia per a la vida dels pagesos i dels indígenes, per a la vida del planeta i per a la conservació de l'Amazones. Amb la seva vida dedicada al servei educatiu i pastoral volia aturar la destrucció forestal, aconseguir una reforma agrària democràtica i defensar els drets del Moviment dels Sense Terra. La seva ambició més gran fou el projecte de desenvolupament sostenible «La Esperanza», basat en el repartiment de 130.000 hectàrees entre 600 famílies camperoles.

La Congregació va fer una opció radical quan va establir una comunitat en aquella zona aïllada de Brasil, es va instal·lar en la profunditat de la selva i es va dedicar a l'atenció de les comunitats més pobres, el sofriment de les quals s'intensificava a causa de l'apropiació il·legal de les terres i boscos per part dels poderosos terratinents còmplices de la dictadura.

Encara avui dia, per arribar a Anapú cal viatjar sis hores en una camioneta tot terreny per pistes de terra vermella i grans rases i bassals. És una zona difícil de trobar en els mapes, poblada per 30.000 persones i sense cap atenció pública. Dominada per la llei del calibre 38. L'església és l'únic edifici en el conjunt de barraques, al costat de la qual hi ha la caseta de les germanes.

La selva amazònica va començar a perdre més de nou mil milles quadrades de forest l'any i la situació dels camperols i indígenes va començar a agreujar-se: cada dia més empobrits i més violentament reprimits.

Molts informes afirmen que els habitants del Nord del Brasil viuen en condicions comparables a les regions més pobres de l'Àfrica. Situacions de desnutrició que paralitza el cos i el desenvolupament del cervell. La fam empeny els pobres cap a les ciutats, amb l'esperança d'una vida més humana, però a la ciutat la vida esdevé difícil i els carrers s'omplen d'indigents.

La Dorothy era una dona vital, alegre i treballadora, molt apassionada amb la seva missió i amb un entusiasme que s'encomanava als qui l'envoltaven. El seu caràcter i actitud atreien la col·laboració de moltes persones i establia fàcilment relacions de diàleg i cooperació amb diferents grups, per això diu:

«Enmig de tota aquesta violència, hi ha moltes comunitats petites que han après el secret de la vida: solidaritat, confiança, igualtat, perdó, treballar junts, compartir. No importa quines siguin les seves creences religioses, sempre que tinguin valors humans que les guiïn».

Es va caracteritzar per la seva audàcia i coherència en la missió, i també per la bellesa i l'amor a la vida que va saber imprimir en cada projecte.

L'ecologia del cor

La Dorothy va intuir que l'espiritualitat de la creació fonamenta la lluita per la justícia. Va participar en cursos impartits per l'Instituto de Cultura y de Espiritualidad de la Creación [l'Encíclica reservarà un bon espai a «l'Evangelí de la Creació»¹⁹ (n. 62-100) «perquè la pregària té relació amb un projecte d'amor de Déu» (n. 76)]. Els qui hi intervenien la recorden per la seva familiaritat, pel seu amor a la dansa, en què veié un reflex de les energies vitals amb què el Creador embelleix les seves criatures. Des d'aquestes vivències es va sentir cada cop més lliure, més distesa, més en contacte amb ella mateixa i amb Déu. Els seus parents la trobaven cada cop més alegre, apassionada i creativa. Estava determinada a lluitar per salvaguardar la creació, per l'ecologia ambiental, però també tenia cura de l'ecologia del seu cor, allò que el Papa anomenarà com a «ecologia integral» (n. 137.216): «avui no podem deixar de reconèixer que un veritable plantejament ecològic esdevé sempre un plantejament social, que ha

¹⁹ Els números corresponen a l'encíclica *Laudato Si'*.

d'integrar la justícia en les discussions sobre l'ambient, per escoltar tant el crit de la Terra com el crit dels pobres» (n. 49). Després afegeix: «el plany de la germana Terra s'uneix al plany dels abandonats del món» (n. 53). Aquesta cobreix tots els camps, l'ambiental, el social, el cultural i la vida quotidiana (n. 147-148), viure-la des d'un equilibri ecològic «...amb un mateix, ...amb els altres, ...amb tots els éssers vius ...i amb Déu» (n. 210).

Amb aquesta actitud interior, l'any 1992, la Dorothy va participar de la històrica Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i Desenvolupament. Considerava que no tenir en compte la gravetat de l'esgotament dels recursos naturals no renovables equivalia a agreujar i tornar més opressora «l'estructura de pecat», una estructura egoista totalment indiferent a la vida i la mort de les persones. També Francesc afirma que els poders d'aquest món «pensen que tot pot continuar tal com està» i «mantenir així els hàbits autodestractius» (n. 59), amb «un comportament que sembla suïcida» (n. 55); «el cert és que l'actual sistema mundial és insostenible des de diferents punts de vista [...], ens perdem en la construcció de mitjans destinats a l'acumulació il·limitada a costa de la injustícia ecològica i de la injustícia social. La humanitat ha defraudat les expectatives divines» (n. 61).

En unes cartes a amics seus, la Dorothy explica aquests conceptes des de la realitat que l'envolta:

19

«Treballo amb persones que viuen al marge de la societat. Elles m'ajuden a renovar la terra que tant ens preocupa. Tots nosaltres formem part d'una gran unitat.

Estem en aquesta terra només durant unes dècades. Cada dia hem d'aportar alegria i no dolor a la nostra terra tan plena d'angoixes.

Igual com les plantes moren i tornen a viure, així també nosaltres, cada dia, hem de repassar tot el que hem fet durant el dia per tornar a començar quan torna a néixer el sol.

Hem d'ajudar les persones a tenir una relació amb la Mare Terra que sigui tendra i respectuosa. És un do de Déu poder viure de manera intensa com a part de l'univers còsmic.

Junts podem, amb molt d'esforç, dur pau, interès, alegria i amor al món que desvia la mirada, i no veu l'estel que ens guia: la bondat del Déu veritable».

Tenia plena consciència que el sistema econòmic actual, basat en la màxima producció, el consum, l'explotació il·limitada de recursos i el benefici com a únic criteri de la bona marxa econòmica és insostenible.

La seva nit obscura

L'any 1998, per celebrar els 50 anys de professió religiosa, Dorothy torna a Ohio. Durant quatre mesos du a terme un recés espiritual. Experimenta que la seva fe vacil·la, que ha treballat en va, que no ha fet opcions bones ni encertades, que no ha respost fidelment a la seva vocació ni a la voluntat de Déu. Mentrestant, Déu calla.

Sent que s'ha deixat temptar pel tenir, per la popularitat i pel reconeixement, pel poder. Ha desitjat tenir béns per donar-los als pobres i acabar amb les seves carències; popularitat i reconeixement, per comptar, als ulls dels poderosos, de tal manera que pogués ser «eficaç» en l'ajuda als desheretats; poder, que li permetés comptar amb els mitjans necessaris per resoldre els problemes de la població de la selva. Temptacions per les quals també va passar Jesús al desert. Temptacions que només l'oració pot afrontar.

Mentre la Dorothy reflexiona i prega, a Anglaterra hi ha en marxa un Capítol general de la seva congregació. El Capítol proposa una activitat: que totes les germanes imaginin que reben una carta de les fundadores, Julia Billiart i Francesca Blin de Bourdon, i que vegin el que esperen de cada religiosa. La Dorothy fa exactament el contrari, escriu una carta a les fundadores, a la manera d'una altra carta que va escriure a la seva amiga Joan Krimm, per dir-li que havia acabat el temps de la passió per Brasil i que la incomodava la simple idea d'haver de tornar-hi. Mirem alguns fragments d'aquesta carta:

20

«Estimades Julia i Francesca:

Vaig tornar al Brasil contenta per haver celebrat un període meravellós de la meua vida, sense preocupacions, amb bona salut i lloant Déu nit i dia amb els meus amics. Em pensava que estava a punt per fer front a tot el que se'm presentés. Però, sabeu? M'enganyava. Vaig percebre que no estava psicològicament en forma.

Em sento torbada, ja no tinc tranquil·litat i tinc el pensament inquiet. La realitat és més gran que jo! Júlia i Francesca, necessito parlar amb vosaltres. Ja no sé què fer.

Veig amb claredat els efectes del neoliberalisme i com el 80% de la població n'esdevé víctima. Durant aquests anys he estat fascinada per la senzillesa de les persones d'aquesta terra, de la seva manera de parlar amb Déu i de compartir el millor de si mateixes. Tots junts emprenem moltes batalles contra els efectes del feudalisme que encara domina els pobres. Durant aquests anys, caminats amb tants companys implicats en la lluita en defensa dels oprimits, vaig aprendre el valor de la solidaritat. Era feliç, em sentia realitzada! No volia res més!

[...] Des del vostre temps fins ara, estimades fundadores, el sistema de govern ha canviat. Hem après com els governants s'infilten entre el poble, creen divisions. No he vist mai tants conflictes entre líders. Els cabdills locals s'han d'alinear amb els objectius del govern, tot es converteix en burocràcia. I les persones són cada vegada més pobres. Els uns lluiten contra els altres. Ara, més que mai, necessitem solidaritat, compassió, esperit comunitari entre nosaltres, de manera que no abandonem mai l'ideal alimentat als inicis pel nostre poble: ser el poble de Déu aquí a la terra.

La nostra missió d'estar amb el poble esdevé urgent, el desafiament de viure l'Evangeli i d'entrar en el tercer mil·lenni des del projecte de crear una societat alternativa, capaç de donar VIDA.

Júlia i Francesca, el vostre testimoni és avui encara font d'inspiració. Tant de bo moltes persones coratjoses se'ns puguin unir. Demano a Déu que enforteixi la meva fe, amb el fi de no perdre l'entusiasme de lluitar a favor del poble. I puc ajudar els companys que lluiten amb mi. Bona nit, Julia i Francesca. És tard, us vull fer arribar el meu agraïment més fervent. Espero la vostra resposta i que la vostra ajuda em doni força. Amb un petó ple d'amor,

21

Dorothy»

La Dorothy prega perquè la seva fe augmenti, no percep el resultat de la seva tasca, s'enfronta permanentment a desil·lusions, persecucions, escàndols com el de l'organització del projecte Sudam (Superintendència per al Desenvolupament de l'Amazones): milions de dòlars atorgats als propietaris de les terres per a la reforestació no van aconseguir el seu objectiu, ben al contrari, la tala d'arbres va augmentar i la terra es va continuar empobrint. En un moment de molt de desànim, la Dorothy va escriure:

«No sentíeu el plor dels macacos (micos) mentre cremaven la selva?»

L'any 2002, torna a somiar, per una estona. Dóna suport en les eleccions a la prefectura a una persona que promet escoltar el poble, mantenir-se allunyat dels terratinents i continuar unit a les bases. Es tracta de Simão Jatene, que guanya les eleccions del període 2003-2006. Al cap de pocs mesos, no solament no compleix les promeses, sinó que inicia una campanya de difamació contra Dorothy, fins al punt que és investigada per la policia federal. Després, el prefecte s'alia amb els grans propietaris de les terres. Tota aquesta situació produeix un gran dolor en la vida de la Dorothy.

Esdevé cada cop més fràgil pel que fa a les amenaces i persecucions creixents, això li arriba ja amb el 70 anys complerts. Continua defensant els drets dels pobres, però no té les mateixes forces que durant els primers anys a l'Ama-

zones, no tant per falta de força física com per la força interior consumida per les crítiques i les acusacions contínues. Naturalment, els latifundistes l'acusen de «comunista», l'empenyen perquè deixi el país, i el prefecte considera que s'han de desempallegar d'aquesta dona per poder viure tranquils.

En aquesta època escriu als seus amics:

«sé que em volen matar, però ara no me n'aniré. El meu lloc és aquí amb aquesta gent que contínuament es veu humiliada pels poderosos».

Les seves germanes comenten:

«[...] Continua sent temuda i de vegades odiada per aquells que només volen posseir més i més recursos d'aquest bosc fèrtil, malgrat la destrucció provocada per la tala i la devastació per les pastures dels ramats».

«Hi ha molta altra gent aquí que comparteix el destí de la Dorothy i veuen amenaçades les seves vides i les famílies. Moltes persones han estat assassinades o han vist com cremaven les seves cases. Hi ha pocs sicaris que hagin d'anar a judici per aquests delictes».

«[...] Em vaig assabentar que la Dorothy, tot i que no ho deixava veure, va patir molt físicament i emocionalment per les decepcions, les manifestacions en contra seva i les amenaces. La seva mort va ser realment la culminació d'una vida que va viure lliurada als altres. Les històries que tothom explica sobre això no s'acaben mai.»

22

L'any 2004 va arribar a denunciar deu amenaces de mort davant les autoritats, malgrat tot, aquestes no van adoptar cap mesura d'investigació o de prevenció. Ben al contrari, el 9 d'octubre d'aquell any fou citada davant la justícia sota l'acusació de fomentar una rebel·lió armada contra els propietaris de terres i dedicar-se a distribuir armes als treballadors rurals. La compareixença davant del tribunal va durar quatre hores i durant aquest temps va fer un discurs sense interrupció, va explicar moltes històries i va presentar fets documentats, homicidis, furts, cases incendiades, collites dels pobres destruïdes, persones desaparegudes, plantacions d'arròs cremades...

Davant la notícia que un grup d'hisendats s'havien reunit el mes de gener de 2005 en un hotel d'Altamira per decidir la manera d'eliminar-la i pagar 12.500 dòlars a qui se n'encarregués, la Dorothy es limita a comentar:

«L'únic que demano a Déu és la gràcia que m'ajudi a continuar el meu camí, lluitant perquè les persones puguin gaudir d'una vida més justa i al mateix temps que aprenguem a respectar la creació de Déu».

Martiri a l'Amazones

La Dorothy va comprendre que la selva tropical, anomenada també el pulmó de la Terra, té un paper fonamental en l'intercanvi de gasos entre la biosfera i l'atmosfera. El seu dolor augmentava a mesura que era testimoni de la destrucció d'aquest recurs natural vital per a la seva gent i el futur del planeta. Com a resultat de la seva tasca, latifundistes i polítics parlaven obertament de desempallegar-se'n.

Cada any una tercera part de les morts a la regió són ocasionades per persones contractades per assassinar els qui defensen la tala i crema del bosc per tal que els camps de soja puguin ser plantats, i el bestiar pugui pasturar-hi. La Dorothy esdevingué un objectiu prioritari. A les nou del matí de dissabte del dia 12 de febrer de 2005, caminava juntament amb una dona pagesa. Anaven a una reunió del Projecte de Desenvolupament Sostenible «La Esperanza», portava aliments i la Paraula de Déu. Al mig del camí, dos pistolers els van tallar el pas. Proferiren greus amenaces, i ella simplement va aixecar la Bíblia, en senyal de pau, i va començar a llegir les benaurances. Llavors, un li va disparar un tret, l'acompanyant va fugir corrent al bosc. El primer tret li anà al cap i la va tirar a terra. Dels sis trets rebuts, tres foren fatals i alhora simbòlics: una bala li entrà al cap, una altra al cor i una altra a l'úter. Van voler eliminar el pensar, l'estimar i l'actuar d'aquesta dona. El cervell, el cor i l'úter eren una amenaça per al model inhumà de desenvolupament practicat a l'Amazònia.

23

Dos anys abans, la Dorothy havia declarat: «Les companyies forestals treballen amb una lògica d'amenaces. Elaboren un llistat de líders i després apareixen segones figures per eliminar aquesta gent. Si arribo a rebre una bala, se sabrà exactament qui ho ha fet».

Una onada d'indignació va posar dempeus l'opinió pública brasilera, que clamava perquè s'acabés la situació d'impunitat que havia conduït a assassinar covardament una religiosa de 73 anys que havia lliurat la seva vida als més pobres i al Brasil.

Quan l'enterraven, al lloc on va ser assassinada, un pagès va cridar: «No estem enterrant la Dorothy, l'estem plantant!».

Màrtir per «odi a l'amor»

Els hisendats i empresaris de la fusta van celebrar amb focs artificials i cervesa la mort de la Dorothy. En aquella franja amazònica, aquestes persones han imposat la violència i el terror per defensar els seus interessos.

La periodista Eleonora Gosman, del diari argentí Clarín (febrer 2005), va entrevistar els hisendats: Francisco Alberto de Castro, president del Sindicato

de Ganaderos de Pará, i José Roberval de Souza, titular del Sindicato de Madereros. Castro va afirmar:

«Estaven convertint en màrtir una monja que envaïa terres, una dona que creava desordre. Era el problema més gran que tenia la regió».

«Feia trenta anys que creava problemes».

«Aquesta dona fou assassinada i no hi estem d'acord. Però dir que era una santa és una falsedat».

I va interrogar:

«Per què una dona estrangera, una monja, vol manar aquí? Acceptarien a l'Argentina que un estranger arribi i mani més que el govern?».

Segons la Comissió de Pastoral de la Terra, l'any 2005, onze persones foren assassinades i més de 30 amenaçades de mort, inclosa la Dorothy.

Davant de les amenaces de mort i la possibilitat del seu assassinat, la Dorothy, en diverses ocasions, ja havia expressat:

«Els pistolers no tindran el coratge de matar una vella com jo...».

«El nostre poble està angoixat per la demora de l'Institut encarregat de fer la demarcació de lots de terra. Mentrestant, els hisendats i els empresaris de la fusta tenen desenes de pistolers, escampats per la zona d'Anapú».

«Ells envaeixen els lots, apunten amb les armes i amenacen de matar el nostre poble; tot això davant de criatures, malalts, ancians... és un sofriment molt gran».

Cada any, el dia de l'assassinat, la comunitat religiosa, la parròquia, el poble d'Anapú i els pobles veïns, acompanyats d'altres persones visitants, realitzen una peregrinació que inclou una caminada fins al lloc on es va trobar el seu cos. Allà es fa una recreació de l'assassinat, hi ha una reflexió, una pregària, i després aixequen un nadó en braços cap al cel, com a símbol de la nova vida, plena de fruits i esperances per a tothom. És una manera de no perdre la memòria, de no oblidar els qui donaren la vida per amor.

Reconeixement de la seva tasca

Al mateix temps que sofria greus acusacions i s'havia de presentar davant de la justícia, l'organització de drets humans Orden de Abogados de Brasil, li va atorgar la «Medalla Chico Mendes», al revers de la qual hi ha escrit: «En honra de los héroes y su lucha por la vida y por la dignidad».

Des de la seva mort, la vida i l'obra de Dorothy han estat reconegudes pel Congrés dels EUA i per un nombre important d'universitats i facultats d'aquell país. També se li va concedir, a títol pòstum, el Premi 2008 de les Nacions Unides en l'àmbit dels Drets Humans.

L'impacte de la seva figura és gran i no para de créixer. La seva memòria continua sent font de compromís i d'inspiració. La projecció del seu martiri és rellevant i ha esdevingut, per a l'Església Catòlica un símbol de la nova pastoral que incideix en la sostenibilitat ecològica. És la primera vegada a la història que el Vaticà reconeix la immolació d'una persona en defensa del medi ambient com a «acte heroic de fe», com a «màrtir de la fe».²⁰

20 Roberto Malvezzi, 23 d'abril de 2006.

Procés judicial dels assassins

L'assassinat de Stang va atraure l'atenció mundial. La seva missió així com la seva mort, havien estat sovint comparats als de Chico Mendes, un famós recol·lector de goma brasiler assassinat el 1988, a l'estat d'Acre, que va despertar el món a propòsit del perill de la destrucció de la selva amazònica i la lluita de vida o mort que s'hi du a terme.

La família de la Dorothy a EUA va demanar al Centre Legal de Defensors del Medi Ambient que busqués un bufet jurídic estadunidenc. El bufet de Heller Ehrman va acceptar de representar David Stang, germà de la Dorothy, i els altres germans, per tal de garantir que tots els responsables de l'assassinat de la seva germana fossin identificats, jutjats i castigats.

El 10 de desembre de 2005 foren jutjats i condemnats els autors materials de l'assassinat: Rayfra das Neves Sales i el seu còmplice, Cloado Batista.

L'abril del 2006, Amair Feijoli da Cunha, l'intermediari responsable de coordinar l'assassinat, fou condemnat a vint-i-set anys de presó, però la condemna fou reduïda a divuit anys a causa de la seva cooperació amb els fiscals.

El maig de 2007, un dels dos hisendats Vitalmiro Bastos de Moura, acusat de conspirar per assassinat, fou condemnat i sentenciat a la màxima pena de trenta anys de presó.

El desembre de 2007, una cort d'apel·lacions brasilera va anul·lar la condemna de Rayfran das Neves Sales (autor material). A més, s'atorgà a Vitalmiro Bastos de Moura la possibilitat d'un nou judici, perquè havia estat sentenciat a més de vint anys de presó i era el seu primer delictes. El jurat el va absoldre. La família Stang va expressar la seva indignació, i immediatament es van produir grans protestes. El govern va apel·lar la decisió i l'abril del 2009 un panel de tres jutges va anul·lar la sentència d'absolució i va ordenar que es tornés a jutjar de Moura i Sales.

L'abril de 2010, en un altre judici, de Moura fou declarat culpable d'assassinar la Dorothy i se'l va sentenciar a una pena de 30 anys. El juny de 2011, el

Tribunal Suprem federal va rebutjar una altra petició en què de Moura afirmava que tenia el dret de romandre en llibertat. També es va resoldre condemnar Sales com a autor material.

El maig de 2010, l'altre autor intel·lectual de l'assassinat –l'hisendat Regivaldo Galvao– fou finalment condemnat i va rebre una sentència de trenta anys de presó. Galvao s'ho havia fet venir bé per evitar el judici a través de maniobres legals.

Les condemnes dels cinc homes involucrats en aquest assassinat són conquestes històriques i un cop contra la tradició de la impunitat per violacions dels drets humans a l'estat de Parà, on no regeix la llei i de vegades és descrit com a «epicentre» de la impunitat.

Entre 1985 i 2010 s'han denunciat 408 crims relacionats amb la tala i tinença de terra il·legals a Parà. D'aquests casos, 15 persones han estat jutjades i 24 han estat condemnades: 11 autors intel·lectuals i 13 autors materials.

La lluita no ha acabat, ni de bon tros. Es continuen cometent crims contra els defensors del medi ambient a l'estat de Parà i en altres parts de l'Amazònia brasilera.

Encara que, en aquest cas, la justícia ha actuat, les condicions de violència continuen, la destrucció de la selva amazònica continua, l'extrema pobresa i l'exclusió de la comunitat pobra continua i les germanes de Notre Dame de Namur també continuen. Escriuen:

26

«La vida a Anapú continua sent perillosa, ja que els rics terratinents i hisendats, que cometen el delictes de destruir les selves, amenacen d'atacar a qui s'oposi al seu comportament criminal. Sor Dorothy Stang fou assassinada per aquestes persones. Si us plau, pregueu per la seguretat, la saviesa i la justícia. Si podeu, envieu-nos un missatge d'ànim a Sisters of Notre Dame of Namur, que treballem en les selves amazòniques del Brasil» (Missatge publicat el gener de 2012).

2.3 Recopilació

La història no és nova al Brasil. Un cop més, al darrere d'un crim es troben les ombres de l'afany implacable del lucre i la cobdícia.

Es podrà aclarir el crim de Stang. Es podrà empresonar els qui van disparar i els autors intel·lectuals del crim. Però no ens trobem només davant d'un cas policial. La mort de la Dorothy fa sortir a la llum la vigència d'un sistema per al qual la vida humana no val res, i el patrimoni cultural i ambiental només són una nosa. Aquest conflicte no se soluciona posant uns quants culpa-

bles entre reixes, sinó aprofundint el treball que d'altres, com la Dorothy, han iniciat.

A través de la seva vida constatem l'existència de paradigmes per defensar els quals s'amenaça i es destrueix l'existència de persones, es tracta d'integrar l'espècie humana a la natura i no deixar-la a fora, com si es trobés per sobre d'ella i no pas en equilibri amb ella. Una natura empobrida empobreix l'espècie humana, de tal manera que per defensar la vida humana també cal defensar tota la biosfera. Això és ben conegut pels pobles indígenes, que saben que la seva vida depèn de la bona relació amb la natura i per aquest motiu coneixen la necessitat de respectar-la. Tot ésser humà ha d'aprendre a gestionar-la, respectant-ne els cicles, els límits i la sostenibilitat de la producció a llarg termini.

Ecologia, justícia i pau són inseparables. Aquest paradigma implica un canvi radical en el sistema econòmic, i en la mentalitat de governants i ciutadans. Un canvi en el sistema de producció que respecti la natura, una relació de comunió amb ella, i que demostrï tot l'amor cap a les futures generacions que tenen dret a gaudir-ne i a obtenir-ne els recursos necessaris per a viure amb dignitat. Un amor a la mare Terra, que es troba en relació estreta amb Déu, veritable font de vida i que va posar la creació al servei de la felicitat de tota la humanitat.

27

Davant l'amor a la vida que defensen la Dorothy i tants altres, l'ambició d'uns quants es mobilitza per destruir els qui només busquen fer el bé. Paradoxalment, un bé que abraça també els assassins i els seus descendents, ja que la destrucció de la natura ens afecta a tots. Amb la Dorothy i amb el Papa Francesc²¹ afirmem la necessitat de buscar «un nou començament» (n. 207), «una conversió ecològica» (n. 216), «una ciutadania ecològica» (n. 211). En definitiva, un nou estil de vida basat en la cura, la compassió, la sobrietat compartida i l'aliança entre la humanitat i la natura, ja que totes dues estan lligades umbilicalment (n. 203-208).

La mort de la Dorothy i l'Encíclica només tenen sentit si seguim caminant, i si ho fem «cantant», si «les nostres lluites i les nostres preocupacions per aquest planeta no ens treuen l'alegria de l'esperança» (n. 244), si «el nostre temps es recorda [...] per la ferma resolució d'aconseguir la sostenibilitat, per accelerar la lluita per la justícia i la pau, i per l'alegre celebració de la vida» (n. 207).

21 Els nombres corresponen a l'Encíclica *Laudato Si'*.

3 CONCLUSIÓ FINAL

Les màrtirs, amb la seva «aparent fragilitat i insignificança», han desmuntat i desemmascarat l'odi a l'amor i a la vida, per això han esdevingut una nosa. Ho van ser les seves vides i ho continua sent la seva memòria, quan no roman ni a l'ombra ni en el silenci. Matant-les a elles s'ha volgut novament donar mort a Jesús i a l'Evangelí.

Aquestes dones, com tantes altres, ens confronten i desafien a continuar avançant, a prendre sobre les espatlles la causa que les dugué a la mort, ja que descobrim que Jesús amb la seva Paraula els infongué dintre seu l'alegria, l'amor i la fortalesa per viure i per morir.

A través de la vida de la Teresa i la Dorothy constatem l'existència de paradigmes inseparables: pau, ecologia integral i justícia social, paradigmes que en ser defensats situen als qui els defensen en el terreny de l'amenaça i la violència.

Les monges màrtirs amb què ens hem trobat foren dones que van viure una situació política, social i eclesial complexa, marcada per la injustícia i l'abús de les forces de destrucció, que no es van aturar ni s'aturen davant de persones ni de pobles ni del mateix planeta. Aquestes dones en van tenir plena consciència i van saber analitzar críticament la realitat per donar una resposta als desafiaments que els plantejava. Creativament, inspirades per la força de l'Esperit, encarnaren projectes que presentaven una alternativa transformadora des de diferents nivells: educatiu, evangelitzador, ecològic i de defensa dels drets humans. Com a dones no es van desentendre del dia a dia, de les coses petites i quotidianes, de l'acompanyament proper, de l'amistat entre elles i amb els pobres. Com tampoc no es van desentendre dels grans ideals que les motivaven a donar la vida, per avançar el Regne. Intuïm que experimentaven aquelles paraules de Déu al profeta Sofonies: «deixaré entre vosaltres un poble d'humils i pobres que es refugiaran i confiaran en el Senyor» (So 3,12)

Davant de la seva mort ens preguntem perplexos què van fer? Per què les van perseguir, les van difamar i les van assassinar? I la resposta sempre és la mateixa: per viure com Jesús, per defensar els que pateixen compartint-hi la vida. Viure formant comunitat de germans i amics que busquen junts els signes dels temps per poder anunciar units la voluntat de Déu i col·laborar així en la construcció d'una nova humanitat, d'una nova creació. Viure per poder denunciar les injustícies i els atropellaments a què eren sotmesos els pobles i les persones que les envoltaven i que estimaven.

Com a dones, no podem perdre la memòria ni dels grans assoliments ni de les petites coses, perquè el contrari ens converteix en ingrates respecte de

les antecessores que continuen bregant en la defensa dels drets sociopolítics, eclesials, religiosos, ecològics, educatius, culturals dels desposseïts, de les dones, dels pobres de la terra... La falta de memòria produeix cansament i avoriment, perquè desanima les pioneres i obliga les hereves a començar sempre des de zero, i a gastar moltes energies per culpa de no tenir referents vàlids.²²

Tenir memòria ens permetrà saber que ni cap temps passat no fou millor ni el futur no ho serà tampoc per si mateix. Ens hem de responsabilitzar de generar i reproduir aquesta memòria, per això hem de deixar constància de la nostra vida, dels nostres quefers quotidians, dels nostres interessos, lluites, inquietuds i resistències. Les generacions posteriors necessiten conèixer-nos, fer-nos visibles, si no és així donaran per sobreentès que vam existir, que hi érem, i els semblarem idèntiques i intercanviables. No, no som òrfenes sense història, tenim la nostra pròpia genealogia que ens legitima.

Aquestes vides es van desplegar amb la grandesa i la modèstia del concret, a la manera del Déu de Jesús. Una «encarnació i resistència radical» que les va portar a sortir d'elles mateixes i obrir-se més i més a Déu i als altres, fins al punt de perdre la vida en aquest món i per aquest món. Una encarnació acompanyada d'una radicalitat en la recerca de Déu, ja que «Déu és en la vida real».²³

Caminar per les diverses realitats on les ferides estan obertes només és possible des d'una espiritualitat disposada a estar amb les persones en llocs on ser-hi és difícil, arriscat i incòmode. Llocs que demanen inculturació, que exigeixen humilitat, senzillesa i despreniment de tot poder, i que obliguen a enormes dosis de creativitat, flexibilitat i dinamisme.

El testimoni de vida exigeix d'un discerniment que ha de ser personal però que també ha de tenir lloc en les comunitats i grups cristians compromesos a favor d'una causa justa. Pau VI afirmava:

«analitzar amb objectivitat la situació pròpia del país, aclarir-la mitjançant la llum de la paraula inalterable de l'Evangeli, deduir-ne principis de reflexió, a partir dels ensenyaments socials de l'Església».²⁴

El discerniment implica ser guiats per l'Esperit i, per això mateix, contemplar el món i el que ha de ser el nostre lloc en aquest món, obrant sempre més amb els ulls de l'Esperit, que no amb els propis ulls.

L'Esperit ens suggerirà les maneres de dur endavant les crides rebudes i donarà la força per posar-les en pràctica, si és que ens hem posat a completa disposició seva mitjançant una radical conversió interior.

Aquest procés de fe, d'anàlisi, d'oració i de recerca de la voluntat de Déu l'hem vist reflectit de diverses maneres en aquestes dones que dugueren a terme una opció límit. Totes, incloses les màrtirs del Quadern n. 199²⁵ (Alice, Léonie, Ita, Maura, Dorothy i Jane), després d'un profund discerniment, van optar per romandre a la nova terra i enmig del nou poble al qual s'havien sentit

22 Cf. DE MIGUEL, Pilar (2002). *Los movimientos de mujeres y la teología feminista. Una visión panorámica desde nuestro contexto*. Bilbao: IDTP, DDB.

23 RAMBLA BLANCH, Josep M. (2007). *Dios, la amistad y los pobres*. Santander: Sal Terrae, p. 66.

24 PAU VI. *Octogesima Adveniens*, n. 4.

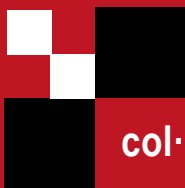
25 Veure nota 1.

enviades per Déu. Totes coneixien el risc que corrien i van tenir l'oportunitat d'anar-se'n. Van discernir i van optar, donant la seva vida.

Cada vegada que ens acostem a la vida de les màrtirs contemplem admirats aquesta capacitat i aquest do de viure en comunitat, de discernir-hi l'opció radical.

Aquestes màrtirs, com les dones bíbliques, són antecessores i germanes en la fe i, en reviuire les seves vides podem integrar-les a la nostra fe de manera activa; són indicadores en el camí que hem de fer.

En l'aparició dels moviments a favor d'una justícia global hi ha molta esperança. Hi ha esperança en moviments socials que procuren aconseguir una veritable democràcia. Hi ha esperança en la defensa i la cura de la casa comuna. Hi ha esperança en els supervivents i en els familiars de les víctimes, els quals continuen denunciant i resistint a l'imperi del mal. Un dia es farà realitat la visió de la pau de Déu: «de les espases en faran aixades i de les llances, podadores. Una nació no aixecarà l'espasa contra una altra i no s'entrenaran per a la guerra» (Isaïes 2,4).

col·lecció virtual

1. **Mons. Romero, un defensor profètic dels Drets Humans.** Xavier Alegre
2. **Treinta años de reformas laborales en España.*** Joan Coscubiela i Eduardo Rojo
3. **Al qui té, li donaran encara més; al qui no té, li prendran tot.** José Eizaguirre
4. **Injustícia i ineficàcia. Una anàlisi crítica de la reforma laboral 2012.** Julia López
5. **Les finances al servei del bé comú i de la pau.** Mario Toso
6. **Un salari que respongui a la dignitat humana i al bé comú.** Jesús Renau
7. **Deu barques varades a la platja.** Josep Lluís Iriberrí
8. **Reflexions sobre “espiritualitat del treball” en temps de precarietat.** Darío Mollá Llácer
9. **Immigració i noves cruïlles.** Alberto Ares
10. **Què ens hi juguem?** Diversos Autors
11. **Romeros d'Amèrica.** José I. González Faus
12. **Recés a la ciutat.** Pepa Torres Pérez
13. **Vides lliurades: Teresa de Jesús Ramírez i Dorothy Stang.** Clara María Temporelli

* Títols editats només en castellà

La col·lecció virtual és el recull de materials publicats exclusivament al web. Aquí hi trobareu quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ. Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb vosaltres.

Trobareu tots els quaderns d'aquesta col·lecció a: www.cristianismeijusticia.net/virtual